

A MEZŐGAZDASÁG TECHNIKAI ÉS SZERKEZETI ÁTALAKULÁSÁNAK HATÁSA A NYUGATNÉMET MEZŐGAZDASÁG JÖVEDELEMVISZONYAIRA

A II. világháború után Nyugat-Európa mezőgazdasága a gyors változások sodrába került. A tartós ipari konjunktúra és a mindjobban kibontakozó tudományos-technikai forradalom hatására *jelentős mértékben megváltoztak a mezőgazdasági termelés technikai és gazdasági feltételei és ennek nyomán az agrárszektor nemzetgazdasági pozíciója, más ágazatokhoz fűződő kapcsolatai, technikai bázisa és egész belső struktúrája.*

Ezek a jelenségek többé-kevésbé valamennyi fejlett nyugateurópai tőkés országban jelentkeznek, de talán mind között a legszínesebben a Német Szövetségi Köztársaságban. *1950-től kezdődően a nyugatnémet mezőgazdaságban egy sokoldalú és mélyreható átalakulási folyamat van kibontakozóban,* amelynek eredményeként az elmúlt nem egészen két évtized alatt ágazati és üzemi szinten egyaránt nagyobb horderejű, markánsabb változások mentek végbe, mint azt megelőzően 50 év alatt.

A leglényegesebb változások az alábbiakban összegezhetők:

1. Jelentősen megváltozott a mezőgazdaság helyzete, szerepe az összgazdaságban. Annak ellenére, hogy termelése emelkedett, *jelentősége a gyorsan bővülő, dinamikus struktúrájú nyugatnémet gazdaságban gyors ütemben csökkent.* Míg az iparban és más ágazatokban a foglalkoztatottság jelentősen bővült, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1950 és 1966 között csaknem a felére csökkent. Ennek eredményeként 1950-ben még az összfoglalkoztatottak 22,2%-a, 1966-ban már csak 10,3%-a dolgozott a nyugatnémet mezőgazdaságban.

A mezőgazdaság viszonylagos jelentőségének összezsugorodását igen szemléletesen fejezi ki a bruttó nemzeti termékhez való hozzájárulás mértéke és ennek viszonya a bruttó nemzeti termék évi növekedéséhez. *1966-ban a bruttó nemzeti terméknek már csak 3,7%-a származott a tulajdonképpeni mezőgazdaságból, évek óta kevesebb, mint a bruttó nemzeti termék adott évi növekménye!*

Ugyanakkor a munkamegosztás elmélyülése révén a mezőgazdaság egyre több szállal kapcsolódik más — elsősorban a mezőgazdaság megnövekedett termelőeszközellátását biztosító és termékeit továbbfeldolgozó és értékesítő — ágazatokhoz, vagyis *keresleti és kínálati oldalon egyaránt egyre inkább bekapcsolódik a sokágú piaci vérkeringésbe.* Az 50-es évektől kezdődően a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű termékek, szolgáltatások (keveréktakarmány, gép, műtrágya, növényvédőszer, villamosenergia, üzemanyag stb.) értéke igen gyors ütemben évi átlagban 5,5%-kal emelkedett és 1960-ban meghaladta a 20 milliárd DM-t. A bruttó mezőgazdasági termelésnek 1950—51-ben 29,8%-a, 1964—65-ben már 38,4%-a származott az iparból. Ezzel párhuzamosan a másik oldalon, nagymértékben megnőtt a mezőgazdaság árutermelése is. Miközben a mezőgazdaság önfogyasztása az 1950/51. évi 22,7%-ról 1964/65 évben 11,8%-ra csökkent, a piacra vitt termékérték ugyanezen

idő alatt 9,4 milliárd DM-ről 25,7 milliárd DM-re emelkedett, s ennek egyre növekvő része nem közvetlenül fogyasztói értékesítés volt. Ezek a változások — a mezőgazdaság viszonylagos jelentőségének csökkenése és ágazati kapcsolatainak vázolt elmélyülése — *a mezőgazdaság számára egyre nagyobb technikai és gazdasági függőséget teremt a nála sokkal koncentráltabb, technikailag fejlettebb ágazatokkal szemben.*

2. Gépek, ipari eredetű hatóanyagok, eszközök egyre tömegesebb felhasználásával *megindult a mezőgazdaság technikai bázisának forradalmi átalakulása, munkáigényes ágazatból mindinkább tőkeigényes ágazattá válik és hosszú évszázados manu-fakturális fejlődését a gépi technikán alapuló ipari mezőgazdaság korszaka váltja fel.*

A tudományos-technikai forradalom széleskörű kibontakozása az agróbiológiában, s a mezőgazdasági tevékenységgel összefüggő ágazatokban, mezőgazdasági gépjáratásban, vegyiparban, tág lehetőségeket teremtett magas műszaki színvonalú termelékeny gépek, berendezések, ipari eredetű anyagok bevezetéséhez, tudományosan megalapozott termesztési és tenyésztési eljárások, ipari jellegű technológiák alkalmazásához. Ugyanakkor az ökonómiai fejlődés — mindenekelőtt a munkabérek (bérigények) rendkívül gyors emelkedése — az eleven munka gépekkel történő széleskörű helyettesítésére, gépek, munkamegtakarító eszközök tömeges alkalmazására ösztönzött. *Egyfelől a technikai haladás nyújtotta lehetőségek, másfelől a termelési tényezők eltérő átalakulásából fakadó gazdasági kényszerítőerők az eleven munka egyre szélesedő szubsztitúcióját, hatalmas összegeket követelő beruházási folyamatot indítottak el, ami az eleven munka gyors csökkenéséhez és felhasznált — elsősorban gépek alakjában testet öltő — holtmunka gyors növekedéséhez, ezen keresztül a mezőgazdasági termelés ráfordítás-összetételének lényeges megváltozásához vezetett. A beruházások meredek ívű felfutását mutatja az egy munkaerőre vetített gépi beruházás alakulása. Az egy mezőgazdasági dolgozóra jutó gépi beruházás értéke 1950/51-ben 229 DM, 1964/65-ben 2170 DM, vagyis majdnem 10-szeresére emelkedett. A gépállomány növekedését és az eleven és holtmunka közötti eltolódások mértékét jól érzékelteti továbbá az egy munkaerőre jutó felszerelési tőke értékének változása, amely 1950/51 és 1964/65 között változatlan áron közel háromszorosára emelkedett és elérte a 23 400 DM/munkaerőt. Ezt a hatalmas és gyors ütemben tovább növekvő tőkeshükségletet a mezőgazdaság egyre kevésbé képes saját belső felhalmozásából biztosítani, és így mind nagyobb szerepet kap a mezőgazdaság technikai és szerkezeti átalakításában a különböző csatornákon beáramló idegen tőke.*

3. *A technikai forradalom követelményei és a kisparaszti agrárstruktúra adta lehetőségek közötti ellentmondás tompításában a korszerűtlen technikai bázis és gazdálkodási formák átalakításában és a mezőgazdaságba behatoló monopóliumok által deformált ipar—mezőgazdaság kapcsolatok fejlődésének előmozdításában, valamint a mezőgazdaság és a gazdaság egyéb szektorai közötti növekvő jövedelem- és egyéb szociál-ökonómiai feszültségek enyhítésében egyre nagyobb szerepet játszik a monopoltőkés állam.*

1956-tól kezdődően Nyugat-Németországban minden évben átfogó állami terv — az ún. Zöld Terv — készül a mezőgazdaság alkalmazkodási folyamatának előmozdítására, állami támogatására. Ezekben a Zöld Tervekben összegeződnek azok az intézkedések, pénzügyi előirányzatok, támogatási formák, amelyeket a nyugatnémet állam az adott évben a mezőgazdaság technikai és szerkezeti átalakítására, az agrárstruktúra javítására, a technikai fejlődés előmozdítására és a mezőgazdasági jövedelmek kiegészítésére kíván felhasználni, illetve megvalósítani. A Zöld Tervek keretében folyósított pénzügyi támogatás összegei az elmúlt 10 évben gyorsan emelkedtek és fontos szerepet játszottak a nyugatnémet mezőgazdaságban eddig

végbement technikai és szerkezeti átalakulásban. Az utóbbi években a Zöld Tervek révén évente 2,5—3,5 milliárd DM, 1956 és 1966 között összesen több mint 20 milliárd DM áramlott a nyugatnémet mezőgazdaságba.

4. A technikai bázis és az üzemszervezet átalakulásával *a koncentráció és centralizáció és ezzel párhuzamosan az üzemek differenciálódási folyamata meggyorsul.* 1949 és 1966 között több mint félmillió gazdaság ment tönkre; az átlagos üzemnagyság 6,9 ha-ról 9,1 ha-ra nőtt. Ennél is gyorsabb volt a termelés és tőke koncentrációja. A modern technikát megtestesítő gépek alkalmazása hatalmas tőkét, gazdaságos működésük nagy földterületet és állatállományt követel. Ilyen adottságok mellett azonban olyan hatékonysággal funkcionálnak, hogy bevetésük előnyeit a gépek alkalmazására nem képes gazdaságok igen nagy többletmunkával sem képesek már kompenzálni! A gépi technika alkalmazásával együttjáró technológiai dinamizmus, az egyre termelékenyebb technikát képviselő gépgeneráció gyors egymást követése, cserélődése, *a folyamat felgyorsult mozgásában egyre nagyobb relatív előnyöket biztosít az új technikai vívmányokat szolgálatukba állító, s a megváltozott feltételekhez alkalmazkodó szervezetű üzemeknek, lehetővé téve egyre nagyobb jövedelemkülönbségek keletkezését, s a polarizálódás erősödését.*

Felvetődik a kérdés, hogyan hatott mindez a nyugatnémet mezőgazdaság, s ezen belül az egyes mezőgazdasági üzemek jövedelemviszonyaira? Hogyan tükröződnek vissza a jövedelemviszonyok változásaiban összesűrítve az előzőekben sommázzott változások, és mindazok a jelenségek, amelyek a nyugatnémet mezőgazdaság II. világháború utáni fejlődését jellemezték, technikai és szerkezeti átalakulásának eddigi folyamatát meghatározták? A jövedelem — mint a gazdálkodás célja és eredménye — ugyanis a legfőbb motiválója és egyben mércéje a végbement változásoknak mintegy összegezi, fókuszálja magában a sokoldalú változások hatásait.

A mezőgazdaság jövedelemviszonyai bonyolult komplexust alkotnak, s mint ilyenek, több aspektusból vizsgálhatók. Felvethető a kérdés a mezőgazdaság egésze szempontjából, arra keresve választ, hogy hogyan alakultak a mezőgazdasági szektor jövedelmei, ezen belül a mezőgazdaságban dolgozók jövedelmei, más ágazatokban dolgozók jövedelmeihez képest, mennyiben biztosította a mezőgazdaságban realizálódó jövedelem a mezőgazdaság fejlesztéséhez szükséges akkumulációt. Egy másik megközelítésben megvizsgálhatjuk a jövedelemviszonyokat a mezőgazdaságon belül üzemi szinten, a különböző technikai-gazdasági feltételek mellett termelő üzemek jövedelemkülönbségeinek alakulását, a jövedelmek eltéréseit üzemnagyság-kategóriánként és általában a termelési tényezőkkel való ellátottság, s a termelési szerkezet függvényében. Ezen kívül vizsgálhatjuk az egyes mezőgazdasági ágazatok viszonylagos jövedelmezőségében végbement eltolódásokat is.

Jelen dolgozatban a nyugatnémet mezőgazdaság jövedelemviszonyait az első megközelítésben elemezzük. Mindenekelőtt azt vizsgáljuk meg, *hogyan alakultak az agrárszektor bevételei és kiadásai, milyen tényezők gyakoroltak ezekre hatást, milyen eltolódások mentek végbe a mezőgazdasági termelés költségszerkezetében, hogyan alakult a mezőgazdasági szektor jövedelemszínvonala és ez a jövedelem mennyiben biztosította a mezőgazdaság technikai és szerkezeti átalakításához szükséges beruházások forrását.*

I.
A NYUGATNÉMET MEZŐGAZDASÁG
BEVÉTELEINEK ALAKULÁSA
ÉS AZ EZEKRE HATÓ TÉNYEZŐK

Ártermelés viszonyai között a termelés eredményességét az értékesített termékek árbevétele és az ehhez szükséges ráfordítás viszonya fejezi ki. A nyugatnémet mezőgazdaság II. világháború utáni jövedelemviszonyainak vizsgálatánál ezért legcélszerűbb a mezőgazdaság bevételeinek és kiadásainak idősoráiból kiindulni. Ezek nagyságának és szerkezetének elemzése sok fontos összefüggés feltárását teszi lehetővé, egybevetésük pedig választ ad arra a kérdésre, hogy hogyan alakultak az agrárszektor jövedelmei; megmutatja, hogy mennyiben képes a nyugatnémet mezőgazdaság bevételeiből fedezni kiadásait — pontosabban, hogy a kiadásokat meghaladó bevételek a családi munkaerő bérigényének milyen színvonalú kielégítését teszik lehetővé, ill. mennyiben biztosítják a bővített újratermelés megvalósításához szükséges akkumulációt.

A mezőgazdaság egészére vonatkozó bevételi és kiadási adatokban az összes 0,5 ha-nál nagyobb piacra termelő gazdaság szerepel. A bevételi összegek a mezőgazdaságon kívüli értékesítés árbevételeit tartalmazzák. (Tehát nem foglalják magukba a mezőgazdaságon belüli termékforgalom ellenértékeit.)

A nyugatnémet mezőgazdaság bevételei az 1950/51 évi 9 414 millió DM-ről 1965/66-ra 26 259 millió DM-re emelkedtek, vagyis 1965/66-ban 179%-kal haladták meg a bázisul választott 1950/51-es év bevételeit.

*A nyugatnémet mezőgazdaság értékesítési bevételeinek alakulása
1950/51 és 1965/66 között*

1. sz. táblázat

	Millió DM (folyóáron)	% (1950/51 = 100)
1950/51	9 414	100,0
1951/52	12 077	128,2
1952/53	12 377	129,3
1953/54	13 186	139,8
1954/55	13 829	146,9
1955/56	14 965	158,9
1956/57	15 660	166,3
1957/58	17 388	184,7
1958/59	18 516	196,6
1959/60	19 319	205,2
1960/61	20 172	214,2
1961/62	20 519	217,9
1962/63	22 831	242,5
1963/64	24 578	261,1
1964/65	25 711	275,2
1965/66	26 259	278,8

Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, 1964, 1965 Hamburg; Grüner Bericht und Grüner Plan 1967 Bonn, alapján összeállítva.

A bevételek emelkedése megszakítatlan és gyors volt; kivétel nélkül minden évben meghaladta az előző évi színvonalat és az évi átlagos növekedési ütem 7,1%-ot tett ki. Az állati termékek értékesítéséből származó bevételek általában gyorsabban emelkedtek, mint a növénytermelés bevételei. Ez a két termékcsoport keresletalakulásának különbségeivel függ össze. Különösen gyors — 2,6 milliárd DM, ill. 28,8% — volt a bevételek növekedése 1951/52-ben, ami főleg az árak emelkedésére vezethető vissza.

A bevételeknek a vizsgált időszak alatt bekövetkezett közel háromszoros emelkedése két tényezőtől tevődik össze: *egyrészt* a piacra vitt termékmennyiség növekedéséből (ami részben a mezőgazdasági termelés növekedéséből, részben a saját szükségletre termelés csökkenéséből adódott); *másrészt* a mezőgazdasági termelői árak emelkedéséből. 1950/51 és 1965/66 között a piacra vitt mezőgazdasági termékmennyiség 84%-kal, a mezőgazdasági termelői árak 52%-kal emelkedtek; vagyis *a nyugatnémet mezőgazdaság bevételeinek növekedése több mint 3/5-részben az áru-termelés volumenének növekedéséből, nem egészen 2/5-részben az árak emelkedéséből származott.*

A piacra vitt termékmennyiség alakulása elég egyenletes növekvő tendenciát mutat, mindössze két esetben következett be visszaesés, az 1961/62-es és az 1965/66-os gazdasági évben. A visszaesés oka mindkét esetben a rossz termés volt.

A mezőgazdasági termékárak — a mezőgazdasági bevételek másik komponense — termékenként és az idő dimenziójában egyaránt elég egyenetlenül alakultak. Az 50-es évek elején — elsősorban annak következtében, hogy az állam néhány termék garantált termelői árát igen magas színvonalon állapította meg — a növényi eredetű termékek árai emelkedtek jobban. A gabonafélék termelői ára pl. 1949 és 1951/52 között több mint 60%-kal emelkedett!

A mezőgazdasági termékek termelői árainak indexe (1949=100)

2. sz. táblázat

	Összes termék	Növényi termékek összesen	Gabona és hüvelyesek	Állati termékek
1950/51	92,9	83,2	122,1	98,1
1951/52	107,3	111,7	161,5	105,1
1955/56	114,0	119,5	156,3	111,1
1960/61	118,2	109,8	157,2	120,3
1964/65	133,0	130,7	158,8	133,4
1965/66	141,5	142,5	160,0	141,0

Forrás: Rehtziegler/Jacobi: Westdeutsche Landwirtschaft im Strukturwandel, DWI Forschungshefte 2/1966, és Grüner Bericht und Grüner Plan 1967, Bonn 198. old.

Az állami ártámogatásnak lényegében véve a gabonára és a cukorrépa összpontosítása a nagyüzemek számára jelentett előnyt, a garantált magas árak előnyeit elsősorban ők élvezték, hiszen e két termékből piacra vitt termékmennyiségnek 54, ill. 57%-át a 20 ha-nál nagyobb, 21, ill. 26%-át az 50 ha-nál nagyobb gazdaságok termelik és ez utóbbiak bevételeinek közel 1/3-a származik a gabona és cukorrépa értékesítéséből.¹

¹ Lásd: K. Padberg—H. Scholz: Der Marktanteil der landwirtschaftlichen Betriebsgrößen in der Bundesrepublik. Berichte über Landwirtschaft, Hamburg 1963 3.

Ugyanakkor a főleg kisüzemek által termelt állati termékek — a tejet kivéve, ahol viszont a piac viszonylagos telítettsége akadályozta a termelés növelését — alig kaptak állami ártámogatást.

Az 50-es évek közepétől — egy-két igen rossz terméseredményt hozó évtől eltekintve — az állati eredetű termékek áremelkedése általában sokkal gyorsabb volt, mint a növényi eredetű termékeké. (Az 50-es évek elején az állam által magas színvonalon rögzített gabona- és cukorrépa árak hatására ezeknél a termékekénél a termelés gyorsan felfutott, ugyanakkor a termelés gyors növekedését nem kísérte a fogyasztás ennek megfelelő emelkedése és így az önellátás mértéke megnövekedett. Búzánál az önellátás az 1950/51 évi 51%-ról 1965/66-ra 73%-ra, cukornál ugyanezen idő alatt 66%-ról 93%-ra emelkedett. További mesterséges áremelés tehát a piacprobléma kiéléződéséhez vezetett volna. Emellett a Közös Piac keretében tervbevett gabonaár egységesítés miatt is az állam arra törekedett, hogy a gabonaárak ne emelkedjenek tovább, nehogy az árak egységesítése utáni nehézségek még tovább súlyosbodjanak.) A növényi eredetű termékek áralakulása elsősorban a terméseredmények alakulásától függ, míg az állati termékek árai erősen az általános konjunktúra függvényei.

A tartós és jelentős ipari konjunktúra a reáljövedelmek gyors emelkedésével járt együtt, aminek hatására az élelmiszerkereslet szerkezete mélyrehatóan átalakult. Gyors ütemben csökkent a cereáliák és általában a magas szénhidrát tartalmú élelmiszerek fogyasztása és megnövekedett a fehérjedús állati termékek iránti kereslet. Amint ezt a 3. sz. táblázat mutatja, az 1 főre jutó fogyasztás — a zöldség, gyümölcs és cukor kivételével — valamennyi fontosabb növényi eredetű termékénél csökkent, ugyanakkor a marha-, sertés-, szárnyashús és tojásfogyasztás igen gyorsan emelkedett.

*Az évi egy főre jutó átlagos élelmiszerfogyasztás alakulása
(kg/év)*

3. sz. táblázat

	1950/51	1960/61	1961/62	1963/64	1964/65	1965/66
Búzaliszt	61,8	55,5	54,5	51,7	50,8	50,3
Rozsliszt	35,1	21,8	20,3	19,2	18,6	18,1
Kenyérliszt össz.	96,9	77,3	74,8	70,9	69,4	68,4
Rizs	2,1	1,5	2,1	1,6	1,8	2,0
Hüvelyesek	1,7	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4
Burgonya	186,0	132,0	130,0	123,0	118,0	108,0
Cukor	28,6	30,3	30,0	32,0	30,0	32,2
Főzelékfélék	49,9	48,8	47,9	51,1	48,6	47,0
Gyümölcs	40,7	81,4	59,3	72,3	60,6	57,9
Déligyümölcs	7,8	21,9	23,1	22,5	25,1	25,3
Marhahús	11,7	17,7	18,5	19,7	19,0	19,5
Sertéshús	19,9	30,2	31,4	31,2	33,7	33,5
Szárnyas	1,2	4,4	5,6	5,6	6,0	6,3
Tej	111,2	109,3	109,3	106,7	103,2	104,0
Sajt	3,9	4,5	4,5	4,8	4,7	4,8
Tojás	7,5	13,1	13,6	13,4	13,4	13,7
Vaj	6,4	8,5	8,8	8,9	8,5	8,4

Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, 1965. 144, 145 old., Grüner Bericht und Grüner Plan 1967 Bonn 172. old.

Míg a gabonaféléknél és néhány más növényi eredetű terméknel a kereslet jövedelemrugalmassága negatív, sertéshúsnál +0,3, szárnyasnál +0,5 és marhahúsnál +0,6! A keresletalakulás tehát arra utal, hogy a mezőgazdasági bevételek növekedése egyre inkább az állati termék értékesítésének a függvénye.

A nyugatnémet mezőgazdaság bevételeinek összetétele

4. sz. táblázat

	1957/58— —61/62 átlag Mill. DM	%	1965/66 Mill. DM	%
Gabona	2 011	10,5	1 996	7,6
Burgonya	910	4,7	1 063	4,0
Cukorrépa	774	4,0	785	3,0
Spec. kultúrák	1 395	7,3	1 850	7,1
Egyéb	46	0,2	63	0,2
Növényi term. összesen	5 136	26,7	5 757	21,9
Marha- és borjúhús	3 418	17,8	4 574	17,4
Sertés	4 171	21,8	6 242	23,8
Tehéntej	5 317	27,7	2 369	28,1
Tojás	857	4,5	1 808	6,9
Egyéb	284	1,5	509	1,9
Állati term. összesen	14 047	73,3	20 502	78,1
Bevételek összesen	19 183	100,0	26 259	100,0

Forrás: Grüner Bericht und Grüner Plan, Bonn 1967. 76. old.

(Annak ellenére, hogy az 1965/66-os gazdasági év rossz terméseredményeket hozott, ami elsősorban a növénytermelést sújtotta, az összehasonlítás lényegében reálisnak tekinthető, hiszen az alacsonyabb termelési volument a növényi eredetű termékek közel 10%-os áremelkedése nagyrészt ellensúlyozta.)

A 4. sz. táblázat adatai azt bizonyítják, hogy *a bevételek növekedése döntő mértékben az állati termékek eladásából származik és a bevételek összetétele tovább tolódik el az állati termékek javára.* Ez a tendencia — mértékében az általános konjunktúráról függően — a jövőben várhatóan tovább folytatódik.

Ahogy az a korábbiakból kitűnt, a mezőgazdaság bevételeinek növekedése meglehetősen gyors volt, ugyanakkor azonban *jelentősen elmaradt az ipar bevételeinek növekedése mögött.* Ez elsősorban a mezőgazdasági termelés sajátos feltételeivel függ össze. A mezőgazdasági bevételek erőteljesebb emelkedésére különösen az alábbi körülmények hatottak fékezőleg:

1. A gazdasági növekedés folyamatában *a jövedelmek növelésének lehetőségei a mezőgazdaságban sokkal korlátozottabbak,* mint az iparban. Az iparban a termelési növekedés emelkedése nemcsak a termelést növeli, a bérek emelkedésén keresztül bővíti a piacot is. Egy új iparcikk termelése egyúttal új piacot is jelent. A mezőgazdaságban — termékeinek fogyasztásbeli sajátosságai miatt — ez a hatás nem érvényesül. A fogyasztási színvonal emelkedésével az élelmiszerkereslet viszonylag egyre lassabban növekszik; emelkedő jövedelmek mellett csökken az élelmiszerkereslet rugalmassága, a fogyasztók jövedelmük egyre kisebb hányadát költik élelmiszerekre.

Nyugat-Németországban az 50-es évek elején a fogyasztói jövedelmek 45%-át, 1966-ban 34%-át költötték élelmiszerekre. A nyugatnémet gazdaságban elért magas fogyasztási színvonal mellett az élelmiszerfogyasztás mennyiségileg (kalóriában) a jövedelemnövekedéstől szinte teljesen független állandó. Bizonyítja ezt az 1 főre jutó kalória-fogyasztás több évtizedes stagnálása, sőt enyhe csökkenése. (Az 1 főre jutó napi kalória-fogyasztás Németországban, ill. az NSZK-ban a következőképpen alakult: 1935/36—38/39 évek átlagában 3068, 1957/58-ban 2972, 1963/64-ben 2943 és 1965/66-ban 2911.) Ebből viszont az következik, hogy a keresletemelkedés a népesség növekedésére és a fogyasztásnak a magasabb értékű élelmiszerek javára történő eltolódására korlátozódik. Ha figyelembe vesszük, hogy a népesség szaporodása 1,0—1,2% volt évente, az 1 főre eső fogyasztás emelkedése pedig 0,5—0,7%, látnivaló, hogy az élelmiszerkereslet növekedése viszonylag szűk határokat szabott a mezőgazdasági bevételek emelkedésének és fontos szerepet játszott abban, hogy a mezőgazdasági jövedelmek emelkedése elmaradt az ipari jövedelmek növekedése mögött. (Meg kell jegyezni, hogy a nyugatnémet élelmiszerellátás viszonylag alacsony foka az élelmiszerkereslet 1,5—1,9%-os emelkedésénél némileg tágabb lehetőséget adott a mezőgazdasági termelés növekedésének.)

2. A munkamegosztás szélesedésével egyre több, hajdan mezőgazdaság tevékenység szakad le a mezőgazdaságról és válik az ipar, a kereskedelem és egyéb ágazatok tevékenységévé, s a mezőgazdasági tevékenység köre, a tulajdonképpeni mezőgazdasági funkció egyre szűkül. A feldolgozóipar és szállítóipar egyre több területet hódítanak el a mezőgazdaságtól, s a szélesen értelmezett élelmiszertermelés folyamatában a mezőgazdasági termelés a vertikum egyetlen láncszemévé olvad. Napjainkban a tudományos-technikai forradalom hatására ez a folyamat különösen felgyorsult. Ennek következtében az élelmiszerek fogyasztói kiadásainak egyre nagyobb része a feldolgozóipar és kereskedelem jövedelmévé válik, miközben a mezőgazdaság részesedése gyors ütemben csökken.

*A mezőgazdaság értékesítési bevételeinek részesedése az élelmiszerekre fordított fogyasztói kiadásokból Nyugat-Németország
(%-ban)*

5. sz. táblázat

	1950/51	1955/56	1961/62	1962/63	1963/64	1965/66
Kenyérgabona és szárm.	46	43	33	30	29	26
Étk. burgonya	81	84	68	72	67	71
Cukor	42	44	41	41	42	43
Zöldség	37	35	36	38	31	32
Gyümölcs	67	51	51	47	43	53
Növényi term. összesen	53	51	43	42	38	39
Vágóállat, hús, húsfélések	69	67	59	56	56	54
Tej, tejtermékek	66	64	62	63	62	62
Tojás	81	85	77	80	78	79
Állati term. összesen	68	67	61	60	59	58
Összesen	64	62	56	55	54	53

Forrás: Grüner Bericht und Grüner Plan 1967, Bonn 171. old.

A táblázatból látható, hogy — termékenként eltérő mértékben és különböző ütemben — összességében a mezőgazdaság részesedése az élelmiszerekre fordított fogyasztói kiadásokból az 1950/51. évi 64%-ról 1964/65-re 53%-ra csökkent.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a mezőgazdaság részesedésének gyors csökkenése a fogyasztói árakban realizált összegből nemcsak a funkcióátadás következménye; benne kifejezésre jut a nagy élelmiszerfeldolgozó és kereskedelmi monopóliumok és a szétaprózott mezőgazdasági üzemek közötti egyenlőtlen csere is. Hogy ez valóban így van azt bizonyítja az a tény, hogy sok olyan termék fogyasztói ára is jelentősen emelkedett, ahol a termelői árak alig emelkedtek és a feldolgozottság mértéke is alig változott. Ha összecszerüen évről évre egybevetjük a mezőgazdaság élelmiszer céljaira eladott termékeiből eredő bevételeket, az élelmiszerekre fordított fogyasztói kiadásokkal, szembeötlő az árrés rendkívül gyors fejlődése. *Miközben a mezőgazdaság bevételei 1950/51 és 1964/65 között 165%-kal, a fogyasztók élelmiszerkiadásai 219%-kal emelkedtek, a kereskedelmi és feldolgozó árrés 315%-kal emelkedett.*² Kitéjük, hogy a kereskedelmi és feldolgozó árrés akkor is igen gyorsan emelkedett, amikor a mezőgazdasági árak lassan, vagy egyáltalán nem emelkedtek. 1955/56 és 1960/61 között pl. a mezőgazdasági termékárak nem egészen 4%-kal emelkedtek, ezzel szemben a kereskedelmi és feldolgozó árrés közel 80%-kal; ezen belül 1960/61-ben, amikor a mezőgazdasági termelő árak 5%-kal csökkentek, az árrés 15%-kal nőtt.

Mindez arra utal, hogy a monopóliumok jól kihasználták piaci hatalmi helyzetüket és a mezőgazdaságban termelt új érték egy jelentős része átvándorolt a kereskedelmi és feldolgozóipari monopóliumok zsebébe.

Összegezve a nyugatnémet mezőgazdaság bevételeiről elmondottakat megállapíthatjuk, hogy a bevételek emelkedése viszonylag jelentős volt, ugyanakkor a keresletalakulás törvényszerűségeiből, a mezőgazdasági termelés sajátosságaiból és a monopóliókés termelési viszonyokból adódó korlátok számottevően fékeztek gyorsabb növekedését.

II.

A NYUGATNÉMET MEZŐGAZDASÁG KIADÁSAINAK DINAMIKÁJA ÉS STRUKTÚRÁJÁNAK MEGVÁLTOZÁSA

Az áruértékesítésből származó bevételekkel szembeállítandó kiadások az összes üzemi pénzkidadásokat tartalmazzák. Nem szerepel a kiadások között a családi munkaerő bérigénye és a mezőgazdasági bér munkások természetbeni járandóságai. (Ez utóbbi egyre csökkenő jelentőségű; 1950/51-ben még a bérkiadások 27%-át tették ki, 1965/66-ban nem egészen 10%-át.)

A mezőgazdaság egészének üzemi kiadásai folyamatosan és gyorsan emelkedtek és némileg meghaladták a mezőgazdaság bevételeinek növekedési ütemét. Ez a tény arra utal, hogy a bevételek korábban bemutatott növekedése nagyrészt az ipari eredetű ráfordítások megnövekedésének a következménye. 1950/51-től 1965/66-ig a mezőgazdaság összes üzemi kiadásai 7095 millió DM-ről 20 914 millió DM-re, azaz 194,5%-kal emelkedtek. A mezőgazdaságon kívüli ráfordítások ilyen mértékű növekedése a mezőgazdaság piaci kapcsolatainak keresleti oldalon bekövetkezett elmélyülését tükrözi. A költségek alakulása két tényezőre vezethető vissza: 1. az egyes ráfordításelemek felhasznált mennyiségére, 2. a ráfordításelemek árváltozására.

A mezőgazdaság jövedelmeinek elemzésénél a nyugatnémet szakirodalomban általában az 1950/51-es év árait bázisul választva abból indulnak ki, hogy a mező-

² Lásd Rehtziegler—Jacobi: Westdeutsche Landwirtschaft im Strukturwandel, DWI Forschungshefte 2/1966 13. old.

gazdasági termékárak a dologi eszközök áraival végeredményben azonos mértékben emelkedtek. Reichtziegel és Jacobi³ kimutatja, hogy abban az esetben, ha az árak bázisául nem 1950/51-t, hanem a Német Szövetségi Köztársaság megalakulásának évét, 1949-et választjuk, a kép egészen másképp fest. Ebben az esetben a mezőgazdasági termékek termelői árindexe 1964/65-ben 133%, a dologi eszközök költségindexe viszont 153,5% és a dologi költségek indexe a két időpont között mindig meghaladta a mezőgazdasági termékárak indexét. Kiszámították, hogy a dologi költségek árindexét alapul véve mekkora lett volna az értékesített mezőgazdasági termékek feltételezett árbevétele és ebből a tényleges mezőgazdasági bevételeket levonva megkapták az árollóból adódó évi veszteségeket. Ezek szerint, *ha a mezőgazdasági termékárak 1949/50 és 1964/65 között a dologi költségárakkal azonos ütemben emelkedtek volna, a mezőgazdaság 36,2 milliárd DM-el nagyobb bevételre tett volna szert.* Kiszámították továbbá a mezőgazdasági termékárak emelkedéséből származó bevétel-többletet és a dologi kiadások áremelkedéséből fakadó költség-többletet és arra az eredményre jutottak, hogy *1949/50-től 1964/65-ig a mezőgazdasági termelői árak emelkedéséből származó bevételek (41,3 milliárd DM) döntő részét, (38,2*

*A nyugatnémet mezőgazdaság üzemi kiadásainak alakulása
(millió DM folyóárakon)*

6. sz. táblázat

	1950/51	1957/58 61/62 átl.	1962/63	1963/64	1965/66
Bruttó pénzbérek és és szoc. bizt.	1475	1773	1986	1976	1895
Műtrágya	670	1286	1592	1763	1954
Vásárolt takarmány	874	3074	4103	4001	5890
Üzemi épület és gép- fenntartás	1553	2106	2320	2510	2860
Ebből: épület	315	472	520	590	660
gép	1238	1634	1800	1920	2200
Egyéb folyamatos üzemi kiadás	1633	3140	3298	3269	4141
Folyamatos üzemi kiadások össz.	6205	11379	13299	13519	16740
Pótlási kiadások	760	1667	2140	2250	2446
Ebből: épület	460	485	520	550	600
gép	300	1182	1620	1700	1846
Folyamatos üzemi ki- adások össz. (beleértve pótlás)	6965	13046	15439	15769	19186
Nettó beruházás össz.	130	1362	1230	1490	1728
Ebből: épület	-295	385	510	630	600
gép	+425	977	720	860	1128
Üzemi kiad. össz.	7095	14408	16669	17259	20914

Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten 1964 Hamburg 150—151. old., Grüner Bericht und Grüner Plan 1966 186. old., Grüner Bericht und Grüner Plan 1967 202. old.

³ Lásd: Idézett mű.

A nyugatnémet mezőgazdaság üzemi kiadásainak struktúrája
(%-ban)

7. sz. táblázat

	1950/51	1957/58 61/62 átl.	1962/63	1963/64	1965/66
Bruttó pénzbérek és szoc. bizt.	20,9	12,3	11,9	11,5	9,1
Műtrágya	9,4	8,9	9,6	10,2	9,3
Vásárolt takarmány	12,3	21,3	24,6	23,2	28,2
Üzemi épület- és gép-fenntartás	21,9	14,6	13,9	14,5	13,6
Ebből: épület	4,4	3,3	3,1	3,4	3,1
gép	17,5	11,3	10,8	11,1	10,5
Egyéb folyamatos üzemi kiadás	23,0	21,8	19,8	18,9	19,8
Folyamatos üzemi kiadások össz.	87,5	78,9	79,8	78,3	80,0
Pótlási kiadások össz.	10,7	11,6	12,8	13,1	11,7
Ebből: épület	6,5	3,4	3,1	3,3	2,9
gép	4,2	8,2	9,7	9,8	8,8
Folyamatos üzemi kiadások össz. (beleértve pótlás)	98,2	90,5	92,6	91,4	91,7
Nettó beruházás össz.	1,8	9,5	7,4	8,6	8,3
Ebből: épület		2,7	3,1	3,6	2,9
gép		6,8	4,3	5,0	5,4
Üzemi kiad. össz.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, 1964 Hamburg 150—151. old., Grüner Bericht und Grüner Plan 1966. 186. old., Grüner Bericht und Grüner Plan 1967. 202. old.

milliárd DM) a dologi költségek áremelkedése elvitte. Az áremelkedések hasznát szinte teljes egészében a termelőeszközöket gyártó monopóliumok fölőzték le.

A ráfordítások összességének növekedésén belül az egyes költségtényezők igen eltérő ütemben emelkedtek és ennek következtében a termelés költségszerkezete mélyrehatóan megváltozott.

A mezőgazdasági ráfordítások költségszerkezetének gyökeres átalakulása azoknak a folyamatoknak a következménye és tükröződése, amelyek a nyugatnémet mezőgazdaság technikai és szerkezeti átalakulását meghatározzák, annak lényegét képezik. Ezek között a két legfontosabb jelenség: 1. az eleven munka széleskörű helyettesítése gépekkel, a munka technikai felszereltségének gyors emelkedése, a mezőgazdaság technikai bázisának forradalmi átalakítása; 2. ezzel összefüggésben a mezőgazdaság és ipar közötti kapcsolatok szorosabbá válása és fokozódó elmélyülése.

Ezek után vizsgáljuk meg részleteiben az egyes költségelemek változásait. Nézzük először az ún. hozamnövelő üzemi eszközök, vagyis a hozamok növekedésére közvetlenül ható ráfordítások alakulását. A növénytermelésben a műtrágya, az állattenyésztésben a takarmány jelenti a legfontosabb hozamnövelő eszközt.

A műtrágyák vásárlására fordított kiadások a vizsgált időperiódusban — enyhe

hullámmal — az önköltségekkel megegyező ütemben emelkedtek, s így részese-
désük az összköltségekből lényegileg nem változott. (9,3—9,4%)' Ez a tény némileg
elrejtíti azt a fontos szerepet, amit a műtrágyafelhasználás növekedése a II. világ-
háború után a nyugatnémet növénytermelés hozamainak emelkedésében betöltött.
Mivel az összes költségtényező közül a műtrágyaárak emelkedtek a legkevésbé
(lásd I. sz. ábra), a felhasznált volumen gyorsan emelkedett. 1950/51 és 1965/66
között a műtrágyafelhasználás több mint kétszeresére nőtt. (Különösen gyorsan
nőtt a nitrogénműtrágyák használata.) A volumen növekedésénél még figyelembe
kell venni a felhasznált műtrágyák minőségének, hatóerejének számottevő javulását
is. Nyugatnémet agrárszakemberek szerint *a hozamemelkedésben a döntő szerepet
a műtrágya játszotta, s így az alacsony árak mellett az egyik leghatékonyabb befek-
tetésnek bizonyult.* Eppen ezért a jövőben a műtrágyafelhasználás várhatóan gyors
ütemben tovább növekszik, mivel azonban az árak emelkedése a múlthoz hasonlóan
előreláthatólag szolid lesz, a műtrágyaköltségek részaránya az összköltségekben
aligha változik lényegesen.

*Igen kifejezően példázza az ipar és mezőgazdaság kapcsolatainak elmélyülését a
másik folyamatos ráfordítás, a vásárolt takarmány költségeinek ugrásszerű emelke-
dése. Ezek a költségek az 1950/51—65/66-ig tartó másfél évtizedben több mint
570%-kal emelkedtek és 1965/66-os összegük megközelíti a 6 milliárd DM-t, vagyis
a költségek közel 30%-át. Ez a rendkívül gyors fejlődés korántsem magyarázható
az állatállomány felfutásával, hiszen a takarmányköltség ugrásszerű emelkedése
mellett ennek növekedése eltörpül. A költségnövekedés tehát nem a termelés emel-
kedésével függ össze, sokkal inkább egy korábbi mezőgazdasági funkció iparos-
sodásáról. Annak a széleskörű folyamatnak egyik megnyilvánulásáról van szó, amelyben
egyes mezőgazdasági tevékenységek fokozatosan ipari tevékenységgé válnak. Az ipari
eredetű eszközök gyors előrenyomulása a saját gazdaságban, vagy egy másik mezőgaz-
dasági üzemben előállított termelési eszközökkel szemben a mezőgazdaság technikai
és szerkezeti átalakulásának egyik döntő mozzanata.*

A sokoldalú, sokvertikumú mezőgazdasági üzemek specializálódása és a mező-
gazdasággal összefüggő ipari technológiák gyors fejlődése egyre több lehetőséget
teremt az ipar és mezőgazdaság közötti munkamegosztás kiszélesítésére, kapcsola-
taik továbbfejlesztésére. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a korszerű, gazdálkodói
célhoz igazodó és a tenyészanyag sajátosságait figyelembe vevő ipari eredetű keverék-
takarmányok széleskörű felhasználása fontos szerepet játszott az állati termék ter-
melés hozamainak II. világháború utáni gyors fejlődésében.

Az egyéb folyamatos üzemi kiadások között *igen gyorsan emelkedtek a kamat-
terhek.* Nagyságuk a vizsgált időszak alatt közel ötszörösére nőtt és ma már közel
1 milliárd DM-mel terheli a mezőgazdaság költségeit, ami sejteti a nagyfokú eladó-
sodást.

Ha szemügyre vesszük a mezőgazdasági termelés költségelemeinek árváltozá-
sait (lásd I. sz. ábra), szembeötlik a munkabérek minden más tényezőt messze meg-
haladó rendkívül gyors emelkedése. Ennek ellenére a mezőgazdaságban kifizetett
bérek és azok közterhei 1950/51 és 1965/66 között mindössze 28,5%-kal, alig több,
mint 0,4 milliárd DM-mel emelkedtek, miközben részesedésük az összköltségekből
20,9%-ról 9,1%-ra csökkent. Kissé furcsának tűnik, hogy éppen *a leginkább meg-
drágult termelési tényező költségei növekedtek a leglassabban és részesedése az össz-
költségekből kevesebb, mint a felére esett.* Önmagában szemlélve ellentmondásosnak
hat, hogy a költségekből való részesedés csökkenését az 1 főre jutó bérek igen gyors
emelkedése kísérte. A magyarázatot a mezőgazdaságban foglalkoztatott bérmun-
kások számának rendkívül gyorsütemű csökkenése adja meg. 1950/51 és 1965/66

között az állandó foglalkoztatású bérmunkások száma 766 ezerről 213 ezerre, az időszakosan foglalkoztatott bérmunkások száma 450 ezerről 165 ezerre csökkent; vagyis az 1965/66-os gazdasági évben a bérekre kifizetett összeg kevesebb mint 1/3 annyi bérmunkás között oszlott meg, mint 1950/51-ben, s ez tette lehetővé az 1 főre jutó bérek igen gyors emelkedését.

Ennek kapcsán felmerül a kérdés, mi a magyarázata annak, hogy a nyugatnémet mezőgazdaságban, ahol tőkés termelési viszonyok uralkodnak, a bérmunkások száma 15 év alatt ilyen mértékben csökkent, és jelenleg a mezőgazdaságban foglalkoztatottnak alig több, mint 10%-át teszik ki?

A jelenségnek sok összetevője van; elsősorban olyan okokra vezethető vissza, amely általában a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, tehát a mezőgazdasági bérmunkások mellett a mezőgazdaságban dolgozó családi munkaerő csökkenését is eredményezték. A nyugatnémet mezőgazdaságban ugyanis az 50-es évektől kezdődően — ha nem is olyan mértékben, mint a bérmunkások esetében — a családi munkaerő létszáma is gyorsan csökkent.

A nyugatnémet mezőgazdaságban a 0,5 ha-nál nagyobb üzemekben és háztartásaikban dolgozó munkaerő*

8. sz. táblázat

	Családi munkaerő		Bérmunkások	
	Állandó	Időszaki	Állandó	Időszaki
1950/51	4380	1180	766	450
1952/53	4090	1240	653	470
1954/55	3760	1360	579	500
1956/57	3423	1522	527	531
1958/59	3201	1419	440	454
1960/61	3006	1263	327	286
1962/63	2806	1275	277	245
1963/64	2711	1272	252	217
1964/65**	2359	960	232	189
1965/66**	2287	997	213	165

Forrás: Grüner Bericht und Grüner Plan 1967 46. old.

Megjegyzések:

* NSzK (Hamburg, Bréma és Berlin nélkül)

** A 0,5—2 ha területű üzemekben 1000 DM árbevételnél kevesebb jövedelem esetén munk - erő nélkül.

A mezőgazdasági munkaerő csökkenésének döntő gazdasági okát a mezőgazdaságon kívül kell keresni! Az ipari termelés gyors fejlődése és az ennek nyomán támadt nagy munkaerőkereslet magas és gyorsan emelkedő béreket eredményezett az iparban, ami erős szívóhatást gyakorolt a mezőgazdasági munkaerőre és tömeges elvándorláshoz vezetett. Ezen túlmenően az ipari bérek gyors emelkedése és a munkaerő gyors átáramlása az iparba, a mezőgazdaságban maradottak számára állandóan nyitva álló ipari alternatíva a mezőgazdasági munkabérek, bérigények ugyancsak gyors emelkedését vonta maga után. Ugyanakkor a megváltozott gazdasági feltételekhez való alkalmazkodás egyre inkább arra készítette a mezőgazdasági üzemeket, hogy a költséges eleven munkát gépekkel helyettesítsék. *Vagyis a mezőgazdasági keresők iparba áramlását nemcsak az ipar jobb kereseti lehetőségei idézték elő, az a mezőgazdaság szempontjából bizonyos fokig üzemgazdasági szükségesség, hiszen*

a mezőgazdasági termelés bővítésének keresletszabta korlátai miatt az ipari jövedelmekkel lépésttartás csak úgy valósítható meg, ha a munkajövedelem kevesebb dolgozó között oszlik meg.

Az alapvető gazdasági okokon túl egyéb, nem gazdasági jellegű okok, szociális körülmények, pszichikai indítékok stb. is fontos szerepet játszottak abban, hogy a mezőgazdasági munkaerő tömegesen áramlott át az iparba. A háború következményei, családok széthullása, otthonok tönkremenése, gazdaságok szétzilálódása, egy új élet kezdésének igénye, a városi életforma fokozott vonzereje, a közlekedés fejlődése mind hozzájárult a foglalkozási mobilitás felgyorsulásához. A folyamat fontos katalizátora volt a konjunktúra tartóssága és az ipar nagy munkaerőhiánya, ennek következtében az a tény, hogy a mezőgazdaság elhagyásával régebben együttjáró létbizonytalanság, a munkanélküliség veszélye gyakorlatilag nem volt érzékelhető. A mobilitási hajlam a különböző csoportoknál különböző, s ez alapján bizonyos sorrend képezhető. Eszerint a bérmunkásoknál nagyobb, mint a családtagoknál (elsősorban, mert nincs tulajdoni kötöttsége), férfiaknál nagyobb, mint a nőknél, az életkor emelkedésével ugyanakkor csökkenő. A bérmunkásoknál a sorrend: 1. áttelepültek, 2. egyedülállóak, 3. családosak. A családi munkaerőnél: 1. részlegesen a mezőgazdaságon kívül munkát vállalók, 2. teljesen más ágazatba menők, 3. üzemtulajdonosok kiválása a mezőgazdaságból, mint főfoglalkozású ágazatból.

A mezőgazdaság technikai átalakításának idején az eleven munka helyettesítése gépekkel jóval gyorsabb folyamat, mint a földcentralizáció. Ebből következik, hogy egy-egy üzem munkaerőszükséglete állandóan csökken és ez természetesen elsősorban a bérmunkásokat érinti. Emellett — éppen a bérmunka költségeinek gyors emelkedése miatt — megfigyelhető a termelési struktúra bizonyos fokú külterjesítése, ami ismét csak csökkenti egy-egy üzem munkaerőszükségletét, és ugyancsak a bérmunka leépítésével jár.

A mezőgazdasági bérmunkásoknak a családi munkaerő csökkenését meghaladó ütemű csökkenése egyébként a fejlett nyugat-európai tőkés országok mezőgazdaságában általános jelenség. Ez persze nem azt jelenti, hogy a mezőgazdaság ezekben az országokban elveszti tőkés jellegét. Valójában a mezőgazdaságba behatólag és azt kizsákmányoló monopóliumok és a fokozódó állami intervenció sokkal inkább a tőke uralma alá rendeli a mezőgazdaságot, mint bármikor korábban.

III.

A MEZŐGAZDASÁGI BERUHÁZÁSOK ALAKULÁSA

A kiadások között a mezőgazdaság technikai átalakításában betöltött döntő szerepük miatt megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a beruházásokra fordított kiadások. Mint láttuk, a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő csökkenése szorosan kapcsolódik a gépi beruházásokhoz; az eleven munka csökkenése, s a gépi beruházások növekedése egyazon folyamat két oldalát jelenti. *A technikai bázis forradalmi átalakításának lényege, a kézimunkák tömeges gépesítése, manufakturális eljárások helyettesítése ipari jellegű technológiákkal. Ez a folyamat képezi a mezőgazdaság technikai átalakulásának gerincét és ez az elindítója és fő mozgatóereje azoknak a szerkezeti változásoknak, amelyek a mezőgazdaság fejlődését a II. világháború után meghatározták.* Nagyrészt erre vezethető vissza a mezőgazdasági munka termelékenységének az ipari munka termelékenységét jóval meghaladó — évi átlagában 6,6%-os — emelkedése.

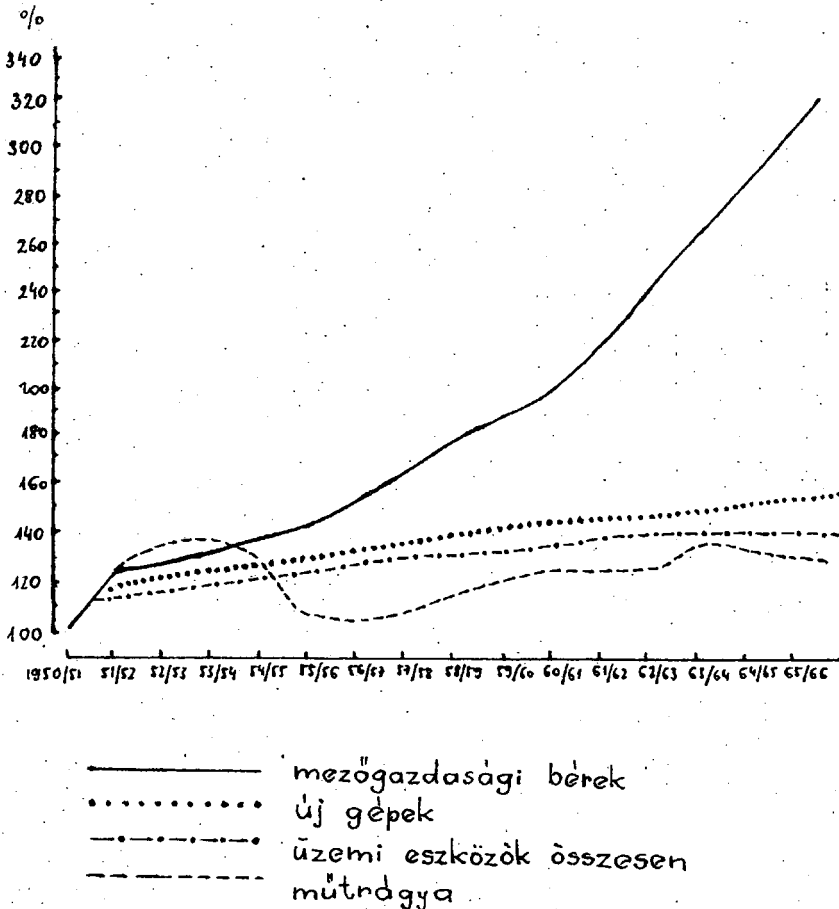
Az 50-es évektől kezdődően a munkaerő — gép, árreláció gyors ütemben megváltozott. A munkabérek több mint kétszer olyan gyorsan emelkedtek, mint a géppárak. (Lásd I. sz. ábra.) Ennek következtében a cserearányok egyre inkább a gépek avára tolódtak el. Pl. egy kisteljesítményű traktor (13—17 LE) 1950/51-ben egy földmunkás 40 havi, 1963/64-ben 18 havi béréért volt megvásárolható, de közel ilyen mértékű az eltolódás a különböző munkagépek esetében is; és ebben a gyors technikai haladás nehezen számszerűsíthető eredményei, a gépek tökéletesedése még figyelembe sincsenek véve, holott a felgyorsult műszaki fejlődés egyre jobb konstrukciókat eredményezett. Emellett a gépesítés kiterjesztése új munkafolyamatokra és a gépesítés tapasztalataival bekövetkezett munkagazdasági előrelépések ugyancsak tovább javították a gépbevetés hatékonyságát.

Mindez az eleven munka gyors és széleskörű szubsztitúciójához vezetett.

Ha megvizsgáljuk a nyugatnémet mezőgazdaságban az 50-es évek elejétől meg

I. sz. ábra

A mezőgazdasági költségtényezők áralakulása

valósított beruházásokat, a termelőeszközök oldaláról is igazolódik, hogy a termelési tényezőknek ez a helyettesítődése igen gyors volt. Az 50-es évek végétől a beruházási kvóták a mezőgazdaságban rendre magasabbak, mint az iparban és általában 20% körül mozognak; de ha a közvetlen üzemi beruházásokhoz hozzászámítjuk a Zöld Tervek keretében megvalósított költségvetésből finanszírozott tagosítási, és a mezőgazdasági kultúrtechnika javítását szolgáló beruházásokat is — amelyek az utóbbi években megközelítették az üzemi kiadások nagyságát és évente 3,5 milliárd DM-et tettek ki — a beruházási kvóták egyes években elérték a 35 %-ot!

A beruházási összegek gyors növekedése és a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő gyors csökkenése következtében az 1 dolgozóra jutó tőkeberuházások a mezőgazdaságban jóval gyorsabban emelkedtek, mint az iparban. Reichtziegler számításai szerint⁴ az 1 teljes foglalkoztatottra számított bruttó felszerelési tőke összehasonlítása azt mutatja, hogy a mezőgazdaság e tekintetben egyre inkább megközelíti az ipart. 1950/51-ben 4,3:1, 1962/63-ban 1,8:1 az egy teljes munkaerőre jutó bruttó eszközberuházás viszonya ipar és mezőgazdaság között.

A nyugatnémet mezőgazdaságban az elmúlt másfél évtizedben hatalmas összegeket ruháztak be. Az üzemi beruházások zömét az épület- és gépberuházások tették ki. 1950/51 és 1965/66 között a mezőgazdaságban beruházott épület- és gépi tőke értéke — folyóárakon — megközelítette a 41 milliárd DM-et.

Épület- és gépberuházás a nyugatnémet mezőgazdaságban 1950/51—1965/66-ig
(millió DM folyóárakon)

9. sz. táblázat

	Épület	Gép	Összesen
1950/51	165	725	890
1951/52	256	1063	1379
1952/53	300	872	1172
1953/54	310	857	1167
1954/55	386	1320	1706
1955/56	530	1475	2005
1956/57	580	1517	2097
1957/58	660	1730	2390
1958/59	740	1930	2670
1959/60	830	2196	3026
1960/61	920	2650	3570
1961/62	1000	2490	3490
1962/63	1030	2340	3370
1963/64	1180	2560	3740
1964/65	1250	2865	4115
1965/66	1200	2974	4174
Összesen:	11337	29564	40901

Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten és Grüner Bericht und Grüner Plan különböző éves kiadványai alapján összeállítva.

Az épületberuházások 627, a gépberuházások 310%-kal emelkedtek a vizsgált időperiódusban. A 41 milliárdos összeg közel háromnegyede gépi beruházás volt. Ez az épület- és gépberuházások különböző üzemgazdasági hatásaival függ össze. Ugyanis

⁴ E. Reichtziegler: Neue Entwicklungstendenzen der Produktivkräfte in der Landwirtschaft der entwickelten kapitalistischen Länder. Dokt. Disszertáció Berlin. 1965. 130. old.

míg a gépberuházásoknak az eleven munka helyettesítése révén közvetlen költségmegtakarító hatásuk van és általában egyenletesebbé teszik a munkaszükségletet és így az összüzemi kapacitást sokszor ugrásszerűen bővítik, az épületberuházásoknak nincs közvetlenül sem költségcsökkentő, sem bevételnövelő hatásuk, önmagukban csak lehetőséget teremtenek a termelés kiterjesztésére, racionálisabb gazdálkodásra.

Különösen az 50-es évek elején — amikor a gépesítés színvonala még alacsony volt, ugyanakkor a munkaerő elvándorlása sürgette a gyors gépesítést — billent a beruházások megoszlása erősen a gépberuházások javára. A nagy gépi beruházáséhséget mutatja, hogy *1954-ig a bruttó épületberuházások olyan alacsony színvonalon mozogtak, hogy nem biztosították a pótlást sem; az épületamortizáció egy részét is gépi beruházásra használták fel.* Erre szorított a szűkös és egyre drágább munkaerő.

A gépesítés eddig főleg a növénytermelést érintette. Ennek oka egyrészt az, hogy az új technikai megoldások is inkább itt jelentkeztek, a lényegesebb gazdasági ok azonban az, hogy az állattenyésztés gépesítése igen költséges, mert itt a modern gépek alkalmazása korszerű épületet feltételez, tehát pótlólagos ráfordítást követel. Dobert szerint⁵ egy valóban korszerű tehénállás felszerelése kb. 15 ezer DM-be kerül!

Az 50-es években a gépberuházások dandárját a vonóerő gépesítése kötötte le; a traktor, mint univerzális erőgép ugyanis feltétele a további gépesítésnek. Ennek megfelelően az 50-es évek elején a gépi beruházásokon belül a traktorvásárlásra fordított kiadások részaránya állandóan emelkedett és 1955-ben az összes gépberuházások 59%-át tette ki. 1955-től fokozatosan megnő a kombájnok, trágyaszórógépek, alapvető földmégmunkáló gépek és szállítóeszközök részesedése a beruházási kiadásokból. 1962-től egyre inkább előtérbe kerülnek az univerzális gépek.

A gépi beruházások hatalmas méreteire utal a gépállomány igen gyors emelkedése. A traktorok száma 1950—65-ig 117 ezerről 1165 ezerre, a kombájnok száma ugyanezen idő alatt 139-ről 134 ezerre emelkedett!

Az utóbbi években észrevehető az épületberuházások gyorsabb emelkedése, ami arra utal, hogy fokozatosan előtérbe kerül az állattenyésztés technikájának fejlesztése. (Míg 1950/51-ben a bruttó épület- és gépberuházásoknak nem egészen 20%-a, 1965/66-ban már közel 30%-a volt épületberuházás.) Ez a folyamat azonban költségesebb voltából következően várhatóan sokkal lassabb ütemű lesz, mint a növénytermelés gépesítése.

A beruházások emelkedése nem volt egyenletes. Ha összevetjük a bruttó beruházások két összetevőjének, a pótlási kiadásoknak és a nettó beruházásoknak a megoszlását azt látjuk, hogy *a pótlási kiadások sokkal gyorsabban növekedtek, mint a nettó beruházások* és a bruttó beruházások egyre nagyobb hányadást teszik ki. Ezen belül azonban *az építkezési beruházásoknál a nettó beruházások aránya emelkedik, ugyanakkor a gépi beruházásoknál a nettó beruházások aránya a pótlási kiadásokkal szemben igen gyorsan csökken; sőt a 60-as években — az 1960/61-es csúcserőértékhez képest — a nettó gépi beruházások értéke abszolút összegben is visszaesett!* Mindez arra utal, hogy az 50-es években megvalósított rendkívül gyorsütemű gépesítéssel létrehozott hatalmas géppark fenntartási költségei a korlátozott felhalmozási lehetőségek mellett erősen akadályozzák a beruházások további kiterjesztését. Jól jelzi ezt a problémát az a tény, hogy 1965/66-ban a gépek pótlási kiadásai 25%-kal nagyobb összeget emésztettek fel, mint a 10 évvel korábbi teljes bruttó gépi beruházás!

Ezek a jelenségek elvezetnek annak a sokat vitatott kérdésnek a felvetéséhez,

⁵ H. Dobert: Landwirtschaft nach Mass. 1966. Verlag Th. Mann Hildesheim.

nem túlgépesített-e a nyugatnémet mezőgazdaság? Erre a kérdésre csak differenciáltan lehet válaszolni.

Egyfelől ugyanis a gépek alkalmazása szempontjából kedvezőtlen agrárstruktúra, az igen szétaprózott üzemstruktúra és a földek üzemen belüli szétforgácsoltsága igen erőteljesen lerontja a gépbevetés hatékonyságát. Számos szakértői becslés egybehangzó megállapítása, hogy *a nyugatnémet mezőgazdaságban levő gépi tőke kihasználtsági foka az optimális lehetőségekhez képest mintegy 50%-os.* Vagyis erről az oldalról megközelítve a kérdést, a túlgépesítettség valóban fennáll, hiszen mintegy kétszerannyi gép üzemel, mint amennyire optimális kihasználtságot biztosító agrárstruktúra mellett szükség lenne. (Meg kell jegyezni, hogy a hatékonyságrontó agrárstruktúra mellett az új technikai vívmányok alkalmazásának gyorsasága, a gépesítés hajszoltsága is szerepet játszott a túlgépesítettség létrejöttében. A gazdasági feltételek nyomása alatt ugyanis széleskörben és elsietten kerültek alkalmazásra technikailag nem kiforrott, közbülső gépesítési megoldások, amelyeket a technika fejlődése rövidesen túlhaladott és így gyakran új gépek bevezetésére került sor még mielőtt a régiék amortizálódtak volna.) *Ez a 100%-os túlgépesítettség a nyugatnémet mezőgazdaságnak évente több milliárd DM többletköltséggel terheli kiadásait.*

Ugyanakkor *a másfél millió nyugatnémet gazdaság igen nagy %-a nem rendelkezik olyan modern gépekkel, sok esetben alapvető fontosságú termelőeszközzel, amelyeket a technikai fejlődés gyors ütemben rendelkezésre bocsájt és amelyek a mezőgazdasági munka termelékenységének további növelését szolgálhatnak.* Ebből az aspektusból nézve a kérdést tehát azt mondhatjuk, hogy a nyugatnémet mezőgazdaság gépesítettsége messze elmarad a technikai fejlődés teremtette lehetőségektől.

Ezzel együtt *a nyugatnémet mezőgazdaság gyors gépesítése egészében véve kifizetődőnek bizonyult,* mert annak ellenére, hogy az alkalmazott gépek kihasználtsága igen messze van az optimálistól, a gépesítés az összköltségek csökkenését eredményezte. Von Harden megvizsgálta, hogy az eleven munka gépekkel történő helyettesítése 1950/51 és 1960/61 között hogyan hatott a munkaköltségek (eleven munka + gépi munka költségek) alakulásra a nyugatnémet mezőgazdaságban.

Amint ezt a 10. sz. táblázat adatai bizonyítják, *a szubsztitúció jelentős költségcsökkentést eredményezett.* Természetesen a kapott 7 milliárd DM-es költségcsökkenésben szerepet játszottak a termelés racionalizálásával összefüggő intézkedések is, a különbség tehát nemcsak a helyettesítő hatása, de a döntő faktor mégis csak a kézi munka és az állati vonóerő gépesítése. Emellett a gépesítéssel együttjártak olyan egyéb kedvező hatások (hozamok növekedése, szűk termelési keresztmetszetek csökkenése), amelyek a költségek csökkenésében nem is túlrögződnek.

Érdekes jelensége a költségszerkezet alakulásának a gépfenntartási költségek viszonylag lassú emelkedése. Míg 1950/51 és 1965/66 között a gépek pótlására fordított kiadások több mint 500%-kal, a nettó gépi beruházások 160%-kal, a gépek fenntartására fordított kiadások — annak ellenére, — hogy a munkabérek rendkívül gyors ütemben emelkedtek és ez a javítási költségeket igen megrágitotta — nem egészen 80%-kal nőttek. Ez arra utal, hogy az esetek többségében *jövedelmezőbbnek bizonyult egy drágább, de technikailag tökéletesebb új gép beszerzése, mint a régi gépek felújítása.* (Ezt igazolja a gépek viszonylag rövid használati ideje és gyors kicserélése is.)

*A munkaköltségek alakulása az NSzK mezőgazdaságában a mindenkori
és az 1950/51-es ráfordításösszetétel alapján*
(millió DM folyóárakon)

10. sz. táblázat

Költségfajta	1950/51	1952/53	1954/55	1956/57	1958/59	1960/61
A) Munkaköltségek a mindenkori ráfordítás- összetétel alapján						
Gépek fenntart. ért. csökk. és kamatigénye	1 803	2 076	2 412	2 810	3 211	3 713
Energia és kenőanyag	285	359	454	572	676	866
Állati vonóerő	1 450	1 400	1 270	1 070	920	700
Bérek, bérigény	8 140	10 180	10 480	11 370	12 180	12 180
Összesen:	11 678	14 015	14 616	15 822	16 987	17 459
B) Munkaköltségek az 1950—51-es ráfordítás- összetétel alapján						
Gépek fenntart. ért. csökk. és kamatigénye	1 803	1 997	2 027	2 252	2 373	2 550
Energia és kenőanyag	285	353	356	353	353	353
Állati vonóerő	1 450	1 550	1 670	1 770	1 880	1 970
Bérek, bérigény	8 140	10 953	12 247	14 736	17 226	19 715
Összesen:	11 678	14 853	16 300	19 111	21 832	24 588

Forrás: P. C. von Harden: Wirtschaftliche Voraussetzungen und Entwicklungslinien der Mechanisierung in der Lw. der BD. seit 1949. 26. old. Berichte über Landtechnik. 1965. 85.

A beruházások hatalmas arányú fejlődése és a beruházási célokra fordított összegek magassága felveti a kérdést, *miből fedezték mindezt?* Milyen erőforrásokból táplálkoztak a mezőgazdasági beruházások, honnan teremti elő a nyugatnémet mezőgazdaság a technikai bázis átalakításához szükséges óriási tőkét?

A nyugatnémet ipar — az általunk vizsgált időszakban — beruházásainak több mint 90%-át a nyereségből finanszírozta! Az már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaság esetében ez teljesen lehetetlen; egyrészt a bér munkások alacsony számaránya ezt elméletileg is kizárja, másrészt a korábban bemutatott mezőgazdaság és ipar közötti agrárrolló, a közöttük végbemenő egyenlőtlen csere ugyancsak arra utal, hogy a mezőgazdaság technikai átalakulásának tőkeszükséglete aligha származhat kizárólag a mezőgazdaság belső felhalmozásából!

Fontos akkumulációs forrás a fakitermelés⁶ és a földeladás. Nem kis összegek kerülnek emellett a mezőgazdaságban beruházásra a kétlakiak ipari főfoglalkozásából származó jövedelmekből és az iparban dolgozó családtagok jövedelméből, sőt a mezőgazdaságban élő közel félmillió ipari nyugdíjas nyugdíja is bizonyos szerepet kap a mezőgazdasági beruházások előteremtésében. A Frankfurter Allgemeine Zeitung 1965. szeptember 29-i számában erről így ír: „A földeladások és fakitermelés ellenértékei, valamint a nem mezőgazdasági jövedelmek az utolsó évtizedben milliárdokat kitevően a mezőgazdaságban kerültek beruházásra”.

⁶ G. Müller adatai szerint a fakitermelésből származó bevételek 1950-65 között mintegy 10 milliárd DM-et tettek ki. (G. Müller: Die Auswirkungen der technischen Revolution in der Landwirtschaft. Leipzig, 1966. Kézirat.)

A beruházások megvalósításában *egyre növekvő szerepet kap a hitel*. Ezt igazolja a nettó mezőgazdasági beruházások és az idegen tőke igénybevételének összehasonlítása.

A mezőgazdasági nettó beruházások és a mezőgazdaságban levő idegen tőke növekedése a nyugatnémet mezőgazdaságban
(millió DM)

11. sz. táblázat

	Nettó beruházások	Az idegen tőke növekedése
1950/51	130	658
1951/52	509	590
1952/53	302	710
1953/54	267	630
1954/55	756	1015
1955/56	810	1107
1956/57	787	928
1957/58	985	838
1958/59	1150	800
1959/60	1371	1093
1960/61	1775	1055
1961/62	1530	1486
1962/63	1230	1181
1963/64	1490	1259
1964/65	1785	1975
1965/66	1728	2189

Forrás: Grüner Bericht und Grüner Plan különböző éves kiadványai alapján összeállítva.

Amint ez a táblázatból kitűnik, 1950/51 és 1965/66 között a nettó beruházások 16 675 millió DM-mel emelkedtek, ugyanakkor az igénybevett idegen tőke 17 514 millió DM-mel nőtt. Vagyis a vizsgált 15 év egészét figyelembe véve a *mezőgazdaság nettó beruházásait teljes egészében idegen tőkéből fedezte*, sőt még az egyszerű újratermelés megvalósításához is idegen tőkére volt szükség! (Ez a helyzet a mezőgazdaság egészére vonatkozik, a kisebb üzemnagyságkategóriákban ennél sokkal kedvezőlenebb a helyzet.)

Ennek következtében a mezőgazdaság eladósodása igen jelentős. A nyugatberlini Gazdaságkutató Intézet (Institut für Wirtschaftsforschung) számításai szerint az idegen tőke aránya a mezőgazdasági birtokvagyonon belül 1950-től 1963-ig 4,5%-ról 17,3%-ra emelkedett.⁷ H.J. Müller szerint az idegen tőke aránya 1965-ben elérte az üzemek működő tőkéjének 20%-át, az 1 ha-ra jutó idegen tőke nagysága pedig az 1470 DM-et.⁸ Hivatalos adatok szerint a nyugatnémet mezőgazdaságban levő idegen tőke értéke 1966-ban meghaladta a 21 milliárd DM-et.⁹ Az eladósodás tehát egyre nagyobb mérvű.

⁷ Der Agrarkredit in der wertdeutschen Agrarpolitik. Wochenbericht, Westberlin 1964. Nr 33 143. old.

⁸ Dr. H. J. Müller: Fremdkapital in den landwirtschaftlichen Betrieben. Berichte über Landwirtschaft 1966. 4.

⁹ Grüner Bericht und Grüner Plan 1967.

IV.

A MEZŐGAZDASÁG BEVÉTELEINEK
ÉS KIADÁSAINAK EGYBEVETÉSE

Az eddigiekben a mezőgazdaság bevételeit és kiadásait külön-külön elemeztük. Ez az elemzés feltárta a mezőgazdaság jövedelemalakulásának néhány sajátosságát, a beruházások vizsgálata pedig elvezetett ahhoz a következtetéshez, hogy a mezőgazdaság technikai és szerkezeti átalakítása nem oldható meg belső felhalmozásból, abban fontos szerepet kap a mezőgazdaságon kívüli tőke.

A mezőgazdaság bevételeinek és kiadásainak egybevetésével pontosabbá tehetjük ezt a képet, árnyaltabb választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az elért jövedelem mennyiben biztosítja a parasztcsalád megélhetését és a szükséges beruházásokat. A mezőgazdaság jövedelem-mérlegének elkészítésénél a Zöld Jelentés készítői a mezőgazdaságban felhasználható bruttó jövedelmet egybevetik a mezőgazdaságban „felhasznált” bruttó jövedelemmel. A parasztcsaládok megélhetésére és beruházásokra felhasználható bruttó jövedelmet megkapjuk, ha az eladásból származó bevételekből levonjuk az egyszerű újratermelés pénzkidadásait. A „felhasznált” bruttó jövedelmet az üzemi beruházásokra, személyi adókra kifizetett és a családi

A nyugatnémet mezőgazdaság bruttó jövedelmeinek felhasználása
(millió DM)

12. sz. táblázat

	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66
Eladásból szárm. pénz-bevétel	20 519	22 837	24 578	25 711	26 259
Pénzbeli kiadások (beleértve pótlást, üzemi adókat, kamatfizetést)	14 661	15 439	15 769	17 269	19 186
Felhasználható bruttó jöv.	5 858	7 398	8 809	8 442	7 073
Nettó beruházás	1 530	1 230	1 490	1 835	1 728
Személyi adók	274	265	251	254	260
A családi munkaerő bérének kalkulált összege + üzemvezetői pótlék	6 180	6 740	7 776	8 021	8 421
„Felhasznált” bruttó jövedelem.	7 984	8 235	9 517	10 110	10 409
A felhasználható és „felhasznált” bruttó jövedelem különbsége	-2 126	-837	-708	-1 168	-3 336

Forrás: Grüner Bericht und Grüner Plan 1966. 68. old, 1967. 202 old.; Agrarwirtschaft 1966.

munkaerő bérezésére feltételezetten kifizetett összegek együttes nagysága adja. A „felhasznált” bruttó jövedelem kiszámításánál a nettó beruházásokat és személyi adókat a tényleges kiadásokkal, a családi munkaerő bértételét — mivel nem jelentkezik pénzkadásként — kalkulált összeggel szerepeltetik. Ez utóbbit az érvényben levő tarifabérek alapján számítják ki (figyelembe véve a családi munkaerő összetételét: férfi-nő, teljes, részleges foglalkoztatású) hektáronként 60 DM üzemvezetői pótlékkal kiegészítve.

A felhasználható és „felhasznált” mezőgazdasági jövedelem egybevetése állandó és egyes években igen magas deficitet mutat. A deficit összegének értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a családi munkaerő kalkulált bérének kiszámításához alapul szolgáló tarifabérek jóval alacsonyabbak, mint a reális bérigényként jelentkező — a Zöld Jelentésekben is összehasonlítási alapul szolgáló — mindenkori ipari összehasonlító bérek. *A bérdiszparitás mértékét mutatja, hogy az utóbbi 10 évben a mezőgazdasági munkabérek 21—38%-kal maradtak el az ipari összehasonlító bérektől.* Emellett a mezőgazdaságban dolgozók heti munkaideje a felmérések szerint 20—30%-kal magasabb, mint az ipari dolgozóké.

Vagyis a táblázat összeállítói a „felhasznált” mezőgazdasági jövedelem megállapításánál — a hasonló képzettségű és hasonló feltételek között élő ipari dolgozókkal szemben — a családi munkaerő bértételének meghatározásához eleve alacsonyabb életnivót biztosító bérösszeget vettek számításba.

Mindez alátámasztja azt a korábbi megállapítást, hogy a mezőgazdaság nem képes saját jövedelmeiből fedezni kiadásait, hogy a mezőgazdaság technikai, szerkezeti átalakítása még a parasztság nagy részének az ipari dolgozóknál jelentősen és tartósan alacsonyabb életszínvonala mellett sem valósítható meg más ágazatok hozzájárulása nélkül.

Д-р Ферэнц Гроссманн

ВЛИЯНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ И СТРУКТУРАЛЬНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ЗАПАДНОЙ ГЕРМАНИИ НА ЕГО РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ

Работа анализирует влияние происшедших после второй мировой войны технических и структуральных изменений сельского хозяйства Западной Германии на рентабельность аграрного сектора. Вступительная часть подытоживает важнейшие изменения, характеризующие развитие сельского хозяйства Западной Германии после второй мировой войны.

Первый вопрос исследует формирование сельскохозяйственных прибылей и влияющие на них факторы. Автор устанавливает, что рост прибылей был сравнительно значительным, но в то же время вытекающие из закономерностей формирования спроса, из особенностей сельскохозяйственного производства и условий частного производства ограничения заметно тормозили их более быстрый рост.

Второй вопрос анализирует изменения динамики и структуры сельскохозяйственных затрат. Автор указывает, что рост затрат опередил рост прибылей и что рост прибылей в большей части является результатом роста вложений промышленного типа.

Третий вопрос подвергает анализу формирование капиталовложений. Автор отмечает необычайно быстрый рост капиталовложений и современные изменения их состава.

Поднимая вопрос о перенасыщенности механизации сельского хозяйства Западной Германии, автор отмечает, что с точки зрения использования машинной техники очень неблагоприятен тот факт, что наряду со 100%-ной механизацией предприятий значительная часть их не имеет в своем распоряжении даже наиболее важных машин.

Исследуя аккумуляционные источники высокой механизации, автор приходит к выводу, что сельское хозяйство капиталовложения нетто, способствующие расширению воспроизводства, покрывает полностью за счет капитала вне сельского хозяйства.

Четвертый вопрос — сопоставление прихода и расхода — подтверждает, что даже при большом и длительном снижении жизненного уровня большей части крестьянства по сравнению с рабочими, занятыми в промышленности, технические и структуральные преобразования сельского хозяйства Западной Германии невозможны без помощи других отраслей.

Dr. Ferenc Grossmann

DIE AUSWIRKUNG DER TECHNISCHEN UND STRUKTURELLEN UMWANDLUNG AUF DIE EINKOMMENSVERHÄLTNISSE IN DER WESTDEUTSCHEN LANDWIRTSCHAFT

Verfasser faßt in der Einleitung die wichtigsten Veränderungen in der Entwicklung der westdeutschen Landwirtschaft nach dem II. Weltkrieg zusammen.

Er untersucht zuerst die Wandlung der landwirtschaftlichen Einkommen und die Faktoren, die darauf von Einfluß waren. Er stellt fest, daß die Einkommen in relativ großem Maße gestiegen sind, zugleich aber wurde eine schnellere Zunahme durch Beschränkungen verhindert, die durch die Gesetzmäßigkeiten der Einkommensverhältnisse, die Eigentümlichkeiten der landwirtschaftlichen Produktion und die Verhältnisse der monopolkapitalistischen Produktionsweise bedingt sind.

Weiterhin wird die Dynamik der landwirtschaftlichen Ausgaben und die strukturelle Umwandlung in der Landwirtschaft untersucht. Verf. weist darauf hin, daß der Zuwachs der Ausgaben den

Zuwachs der Einnahmen überstieg und daß die Zunahme an Einkommen die Folge der Zunahme der Zuwendung aus der Industrie ist. Er analysiert die tiefgehende Umwandlung der Kostenstruktur, für die der schnelle Rückgang der menschlichen Teilnahme am Arbeitsprozeß und der schnelle Zuwachs an maschinellem Aufwand und an Futtermitteln aus der Industrie charakteristisch ist.

Verf. untersucht drittens die landwirtschaftlichen Investitionen, er legt ihren schnellen Zuwachs und die Veränderungen in ihre Zusammensetzung im Verlauf der letzten zwei Jahrzehnte dar. Er stellt die Frage, ob die westdeutsche Landwirtschaft übermechanisiert ist und weist darauf hin, daß neben einigen Betrieben, die im Hinblick auf die Ausnutzung der Maschinenkapazität als hundertprozentig übermechanisiert gelten, ein beträchtlicher Teil der Betriebe nicht einmal über die wichtigsten Maschinen verfügt. Er untersucht die Akkumulationsquellen der großangelegten Mechanisierung und kommt zu der Folgerung, daß die Netto-Investitionen zur Erweiterung der landwirtschaftlichen Reproduktion aus außerlandwirtschaftlichen Kapital gedeckt wurden.

Der Vergleich der landwirtschaftlichen Einnahmen und Ausgaben erbringt den Beweis, da die technische und strukturelle Umwandlung der westdeutschen Landwirtschaft selbst bei einem Lebensstandard der Bauern, der ständig unter dem Niveau der industriellen Arbeiter bleibt, nicht ohne den Beitrag anderer Wirtschaftszweige zu verwirklichen ist.